

Kuba Jałoszyński

Strzał ratunkowy - rozwiązanie sytuacji zakładniczej w działaniach policyjnych

Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje nr 10, 31-38

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kuba Jałoszyński - STRZAŁ RATUNKOWY – ROZWIĄZANIE SYTUACJI ZAKŁADNICZEJ W DZIAŁANIACH POLICYJNYCH

Abstract

The problem of fire rescue and fire on command is an issue that is not currently legally defined more closely. The author discusses these issues to be resolved as soon as possible, while comparing them with the UK, the Netherlands, the Germany and the Spain. The value is the same broad view of possible solutions to the problem of sensitive fire rescue and fire on command.

Key words: fire rescue, fire on command, law

Abstrakt

Problem strzału ratunkowego i strzału na rozkaz jest zagadnieniem, które obecnie nie jest prawnie dookreślone. Autor przedstawia te kwestie, które należy rozwiązać jak najszybciej, jednocześnie porównując je do regulacji Wielkiej Brytanii, Holandii, Niemiec i Hiszpanii. Kształtuje się tym samym szeroki obraz możliwości rozwiązania newralgicznego problemu strzału ratunkowego i strzału na rozkaz.

Słowa kluczowe: strzał ratunkowy, strzał na rozkaz, prawo

Środki przymusu bezpośredniego ingerują w sferę zagwarantowanych prawnie podstawowych wolności i praw człowieka. Ich stosowanie polega na fizycznym oddziaływaniu na człowieka (poprzez sprawienie dolegliwości fizycznej, najczęściej bólu) w celu zmuszenia go do określonego zachowania zgodnego z prawem. Jednocześnie pełna możliwość realizacji zadań związanych z bezpieczeństwem ludzkim nie byłaby dostępna bez istnienia rozwiązań przeprowadzonych w oparciu o środki przymusu bezpośredniego. W arsenale środków przymusu bezpośredniego, stosowanych przez organy państwa, broń palna jest środkiem o charakterze wyjątkowym i ostatecznym. Dlatego też stosowanie tego środka zostało szczegółowo uregulowane – przepisy prawa ściśle określają kto może użyć broni, w jakich przypadkach i w jaki sposób⁵³.

Uregulowanie normatywne problemu użycia broni przez strzelca wyborowego jest niezwykle trudne. Wynika to chociażby z faktu, że strzelec wyborowy działa z dala od bezpośredniego zagrożenia własnej osoby, jak też użycie przez niego broni może być jego

⁵³ J. Mróz, *Użycie broni palnej w działaniach ratowniczych – sytuacja zakładnicza*, [w:] *Zagadnienia fizycznej walki z zagrożeniami terrorystycznymi. Aspekty organizacyjne i prawne*, red. K. Jałoszyński, Warszawa 2010, s. 290.

indywidualną decyzją lub decyzją dowódcy⁵⁴. Doświadczenia będące efektem intensywnych szkoleń i udziału w realnych akcjach tworzą potencjał osobistej filozofii bezpieczeństwa⁵⁵ a odpowiedzialność za skutki takiego działania zostaje podzielona na dwie osoby. Jak widać opisywana problematyka mieści się w obszarach pierwszego – mentalnego i drugiego – organizacyjno-prawnego filaru kultury bezpieczeństwa.⁵⁶ W omawianej kwestii występuje konieczność rozstrzygnięcia na gruncie prawa dwóch kwestii:

1. Możliwości oddania strzału przez strzelca wyborowego na rozkaz. Obecnie strzał na rozkaz dotyczy tylko i wyłącznie pododdziału zwartego i musi być poprzedzony salwą ostrzegawczą;
2. Dopuszczenia założenia eliminacji osoby przeciwko której snajper używa broni (strzał z dużym prawdopodobieństwem pozbawienia życia – obecnie sytuacja w polskim ustawodawstwie niedopuszczalna)⁵⁷.

Kwestia możliwości oddania strzału ratunkowego – **strzał neutralizujący zagrożenie pozbawienia życia zakładnika/zakładników poprzez eliminację osoby stanowiącej realne zagrożenie dokonania takiego czynu, oddany na podstawie własnej decyzji strzelca wyborowego lub na rozkaz uprawnionego dowódcy** – jest sytuacją nie uregulowaną w polskim ustawodawstwie.

Mimo wielu postulatów, w tym będących wynikiem prac komisji badającej wydarzenia w podwarszawskiej Magdalence⁵⁸, polskie prawo nie przywiduje sytuacji użycia broni przez strzelca wyborowego na zasadach innych niż odwołujących się do aktualnie obowiązujących przypadków i warunków użycia broni palnej. Nie pozwalają one również na oddanie strzału na rozkaz. Przeciwnicy wprowadzenia tego typu uregulowań wskazują na wyrok Trybunału Konstytucyjnego kwestionującego zgodność z Konstytucją prawa do zestrzelenia samolotu pasażerskiego. Należy jednak zauważyć, że w uzasadnieniu Trybunał mówi o niedopuszczalnej sytuacji pozbawienia życia niewinnych osób. Nie można więc stosować w tym miejscu domniemania analogii sytuacji. Broń bowiem miałaby być użyta w stosunku do osoby dopuszczającej się naruszenia prawa – bo czymże jest sytuacja, w której jedna osoba przykładą do głowy drugiej osoby broń, lub też używa innego niebezpiecznego narzędzia, grożąc jej pozbawieniem życia. Jest sytuacja wyczerpująca ustawowe znamiona przestępstwa ujętego w kodeksie karnym jako usiłowanie zabójstwa. Zadaniem państwa nie zapobieganie popełnianiu przestępstw. Lepiej dopuścić możliwość

⁵⁴ P. Brookesmith, *Strzelec wyborowy. Szkolenia, uzbrojenie, technika działania*, Warszawa 2001, s. 127 i następne.

⁵⁵ G. Michałowska, *Bezpieczeństwo ludzkie*, [w:] *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, red. nauk. J. Symonides, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2010, s. 227-234; J. Piwowarski, *Bezpieczeństwo jako pożądaný stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, „Wydanie pokonferencyjne z II Konferencji Naukowej z cyklu „Bezpieczeństwo jako wartość” zorganizowanej przez Wyższą Szkołę Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, 18 kwietnia 2008”, Kraków 2010, s. 56.

⁵⁶ J. Piwowarski, *Trzy składowe kultury bezpieczeństwa*, Słowo wstępne, [w:] „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje.” WSBPiI „Apeiron”, nr 9, s. 5.

⁵⁷ K. Jałoszyński, *Jednostka kontrterrorystyczna – element działań bojowych w systemie bezpieczeństwa antyterrorystycznego*, Szczytno 2011, s. 114.

⁵⁸ Podczas działań w dn. 5/6.03. 2003 r. w Magdalence k/Warszawy, mających na celu zatrzymanie dwóch sprawców zabójstwa policjanta w 2002 roku (w Parolach k/Warszawy), w wyniku eksplozji podłożonego przez przestępców ładunku wybuchowego, śmierć poniosło dwóch policjantów Zarządu Bojowego CBS. Obaj przestępcy zginęli w trakcie wymiany ognia. (przypis autora)

oddania, przez strzelca wyborowego, strzału ratunkowego, zapobiegającemu usiłowaniu popełnienia zabójstwa, niż dopuścić do jego popełnienia przez zaniechanie legislacyjne⁵⁹.

Czerwcem 2013 roku weszła w życie Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej⁶⁰, która reguluje przypadki użycia środków przymusu bezpośredniego oraz broni palnej. Enumeratywne wyliczanie przypadków, w których można użyć broni palnej zawiera Rozdział 3 – *Broń palna*, art. 45, natomiast wykorzystania broni palnej art. 46.

W ustawie zrezygnowano z możliwości użycia broni palnej przez pododdziały zwarte (z wyjątkiem wprowadzenia stanu wyjątkowego), co było dopuszczalne w poprzednim rozwiązaniu legislacyjnym. Oddziały zwarte dysponują obecnie szerokim wachlarzem środków przymusu bezpośredniego pozwalających na opanowanie sytuacji kryzysowych bez uciekania się do ostatecznego środka jakim jest broń palna. W przypadku bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia, uprawniony będzie mógł użyć broni palnej na ogólnych zasadach⁶¹. Rozwiązanie to jest z całą pewnością pragmatyczne, ale ustawodawca pominął możliwość użycia broni na rozkaz w sytuacji strzału ratunkowego.

W nowych przepisach nadal obowiązuje zasada używania lub wykorzystywania broni palnej: w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę⁶². Nie można jednoznacznie zdefiniować „wielkości” szkody w odniesieniu do zdrowia człowieka w stosunku do którego została użyta broń palna. Pojęcie *mniejszej* lub *większej* szkody jest dla każdego człowieka inne i uwarunkowane różnymi czynnikami. Ponadto jak można wyrządzić *możliwie najmniejszą szkodę*, w sytuacji użycia broni palnej strzelającej nabojami karabinowymi (energia naboju karabinowych wynosi 2200J do 1000J⁶³), których *moc obalająca* [uszkodzenie postrzałowe, po którym ofiara w ciągu 30 sekund traci zdolność poruszania się lub strzelania (...)] Pojęcie to jest używane zarówno w ocenie amunicji i broni krótkiej, przeznaczonej do walki na odległość kilkunastu metrów (np. w toku działań policyjnych) jak i w odniesieniu do broni długiej (...)⁶⁴ z całą pewnością oscyluje powyżej 95%.

Należy wyraźnie rozróżnić pojęcia **użycia broni snajperskiej**, od sytuacji użycia broni snajperskiej w ramach tzw. **opcji snajperskiej** (będącej jednym z elementów rozwiązania taktycznego powstałej sytuacji kryzysowej). W pierwszej przypadku strzelec wyborowy używa broni na ogólnych zasadach (przypadkach i warunkach), jest to sytuacja gdy przestępca już użył broni. Nastąpiło bezpośrednie zagrożenie życia i zdrowia. Nadal jednak strzelca wyborowego obowiązują obostrzenia wynikające z warunków użycia broni palnej.

Aby można było zrealizować powyższe zadania, wynikające z przyjętej taktyki, konieczne jest prawne dopuszczenie oddania strzału ratunkowego (neutralizującego) oraz strzału na rozkaz. Obie te sytuacje muszą być prawnie dozwolone.

Problem oddania strzału ratunkowego stanowi obszar rozważań w różnych krajach europejskich. W Niemczech większość landów ma tę kwestię uregulowaną przepisami

⁵⁹ K. Jałoszyński, *Jednostka kontrterrorystyczna*, wyd. cyt., s. 117.

⁶⁰ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r., o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz.U. z dnia 3 czerwca 2013 r., poz. 628.

⁶¹ Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego weszła w życie, http://www.msw.gov.pl/portal/pl/2/10963/Ustawa_o_srodkach_przymusu_bezposredniego_weszla_w_zycie.html – 19.06.2013 r.

⁶² Biuro Prewencji i Ruchu Drogowego KGP, *Uprawnienia funkcjonariusza policji w zakresie użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej*, Warszawa 2013, s. 34 (materiał szkoleniowy dla funkcjonariuszy policji).

⁶³ <http://docs6.chomikuj.pl/1916469491,PL,0,0,artyk.docx> 19.06.2013 r.

⁶⁴ Rażenie obalające – http://pl.wikipedia.org/wiki/Ra%C5%BCenie_obalaj%C4%85ce – 19.06.2013 r.

w ramach prawa policyjnego, ale również prawa konstytucyjnego, co nie stanowi zamknięcia dyskusji w tej kwestii – ciekawego i złożonego zagadnienia dopuszczalności strzału śmiertelnego⁶⁵. Przedstawiona zagadnienia nie są nowe i były już wielokrotnie omawiane w literaturze przedmiotu. Najczęściej nie są przedstawiane w sposób przejrzysty wszystkie argumenty za lub przeciw dopuszczalności wykorzystania strzelców wyborowych⁶⁶.

Przy celowym strzale śmiertelnym chodzi o policyjną sytuację wyjątkową: musi wystąpić taki rozwój sytuacji, w którym policjant postawiony jest przed wyborem – przyglądania się beczynnie, jak z dużą pewnością w krótkim czasie sprawca zabije lub ciężko rani (kolejnych) ludzi lub celowym, świadomie śmiertelnym strzałem wykonanym przez policyjnego strzelca wyborowego, dzięki któremu sprawcy zostanie uniemożliwiona kontynuacja działań lub realizacja planów⁶⁷.

W systemie Rady Europy standard użycia siły został zakreślony w *europejskiej konwencji praw człowieka z 1950 r. (EKPC)* oraz w *Deklaracji o policji*, dołączonej do rezolucji 690 (1979), przyjętej przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy 8 maja 1979 roku. EKPC kwalifikuje się do tzw. twardego prawa międzynarodowego, będąc traktatem międzynarodowym. Z kolei *Deklaracja o policji* należy do tzw. miękkiego prawa międzynarodowego⁶⁸.

EKPC nie zawiera przepisów bezpośrednio dotyczących stosowania broni palnej przez funkcjonariuszy porządku prawnego. Zadanie ich określenia spadło na Europejski Trybunał Praw Człowieka (a także istniejącą wcześniej Komisję Praw Człowieka). Jednakże w sposób pośredni tej sfery dotyczy art. 2 EKPC, poświęcony ochronie życia ludzkiego, a szczególnie ust. 2 a, b i c. Jego adresatem jest nie tylko ustawodawca, ale także m. in. policja, której kompetencje muszą się mieścić w granicach zakreślonych przez ten przepis. Artykuł 2 ust. 2 EKPC dopuszcza pozbawienie życia w wyniku absolutnie koniecznego użycia siły:

1. W obronie jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą,
2. W celu wykonania zgodnego z prawem zatrzymania lub uniemożliwienia ucieczki osobie pozbawionej wolności zgodnie z prawem,
3. W działaniu podjętym zgodnie z prawem w celu stłumienia zamieszek lub powstania⁶⁹.

Deklaracja o policji stwierdza w punkcie A12, że funkcjonariusze państwa powinni wykazać zdecydowanie niezbędne do osiągnięcia celu wymaganego bądź dopuszczonego przez prawo, zakazuje jednak użycia siły w stopniu większym, niż jest to konieczne. W myśl punktu A 13 powinni otrzymać oni jasne i precyzyjne instrukcje co do sposobu i okoliczności użycia broni. W przypisie do dokumentu wyjaśnia się, iż część A odnosi się do wszystkich osób i organizacji, w tym do takich organów, jak tajne służby, policja wojskowa, siły zbrojne lub milicje pełniące funkcje policyjne, do obowiązków których należy stosowanie prawa, ściganie przestępstw oraz utrzymywanie porządku publicznego i bezpieczeństwa państwa⁷⁰.

⁶⁵ Na podstawie: F. Thiede, *Zulässigkeit des gezielten Todesschusses (sogenannter "finaler Rettungsschuss") durch Polizeivollzugsbeamte des Bundes und der Länder*, "Kriminalistik" 3/00, s. 207-210, 2000.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Na podstawie materiału Biura Operacji Antyterrorystycznych KGP z 2008 roku, podinsp. M. Pałka, Warszawa 2008 (maszynopis).

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ Tamże.

Standardy użycia broni palnej w niektórych krajach europejskich odwołują się bezpośrednio do sytuacji strzału ratunkowego.

Wielka Brytania – policjanci brytyjscy tradycyjnie są przeważnie nieuzbrojeni, gdyż Wielka Brytania hołduje policyjnej zasadzie *non – gun Policy*. Jednakże w każdej formacji są wyznaczeni specjaliści funkcyjni (Authorized Firearms Officers), którzy są wyszkoleni w obchodzeniu się z bronią palną⁷¹.

W prawie brytyjskim nie ma przepisów regulujących precyzyjnie użycie broni przez policjantów. Zastosowanie przez policjanta przymusu bezpośredniego musi być oceniane w świetle ust. 3 *Criminal Law Act 1967*, który zezwala osobie na posłużenie się „rozsądnym” w danych okolicznościach środkiem. O tym, co jest „rozsądne”, rozstrzyga ława przysięgłych. Oprócz ustawy funkcjonuje również zasada *common law* – kontrakt obrony prywatnej, dający prawo do użycia rozsądnego przymusu (*reasonable force*) w obronie własnej, innej osoby oraz mienia. W tej sytuacji również ława przysięgłych rozstrzyga, czy zastosowany środek w danych okolicznościach był „rozsądny”. Istnieją dwa ujęcia błędu co do kontraktu: obiektywne, biorące pod uwagę, czy uczciwe przekonanie oskarżonego o przebiegu wypadków ma racjonalne podstawy, i subiektywne, kładące nacisk na analizę przekonania oskarżonego niezależnie od jego racjonalności⁷².

Wytyczne dla policji w sprawie udostępnienia policjantom i użycia przez nich broni palnej zostały wydane w 1983 roku przez *Home Office*. W myśl tych wytycznych broń może być użyta tylko w ostateczności, kiedy konwencjonalne metody okazały (by) się nieskuteczne. Wytyczne podkreślają zasadę stosowania minimum koniecznego w danych okolicznościach przymusu oraz nakładają obowiązek ustnego ostrzeżenia o użyciu broni palnej, o ile nie byłoby to niewskazane⁷³.

Oprócz krajowych unormowań na ukształtowanie standardu użycia broni palnej w Wielkiej Brytanii wpływa również orzecznictwo strasburskie. Zgodnie bowiem z art. 53 EKPC „wysokie układające się strony zobowiązują się przestrzegać decyzji trybunału w każdej sprawie, której są stronami”. Wiele ze spraw toczących się przed trybunałem przeciwko Wielkiej Brytanii dotyczyło właśnie kwestii użycia broni palnej. Rozstrzygnięcia trybunału wielokrotnie podkreślały absolutną konieczność użycia broni przez funkcjonariuszy brytyjskich w celu ujęcia sprawcy lub przeszkodzenia w jego ucieczce, a także to, że użycie broni nigdy nie może nastąpić z zamiarem zabicia. Ewentualna śmierć może być tylko przypadkowym skutkiem⁷⁴.

Od funkcjonariuszy brytyjskich wymaga się ponadto, aby każdą akcją z użyciem broni palnej kierował jeden z celów wymienionych w ust. 2 art. 2 EKPC⁷⁵.

Umyślne czy zamierzone użycie broni palnej jest jednak tylko jednym z czynników, które brytyjscy funkcjonariusze muszą brać pod uwagę, oceniając jego konieczność. Żadne użycie siły nie może być niczym więcej, jak tylko absolutnie koniecznym działaniem prowadzącym do osiągnięcia jednego lub wielu celów ustalonych w ust. 2 art. 2 EKPC. Również prawidłowe planowanie, przygotowanie i kontrola akcji, w której dochodzi do użycia broni, powinny mieć szczególne znaczenie dla funkcjonariuszy brytyjskich⁷⁶.

⁷¹ Tamże.

⁷² Tamże.

⁷³ Tamże.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Tamże.

Ponadto pomiędzy oficerami prowadzącymi śledztwo a oficerami zamieszanyymi w incydent z użyciem broni palnej powinna istnieć niezależność⁷⁷.

Holandia – Podstawy, zasady i tryb użycia broni palnej przez policjantów holenderskich reguluje w art. 7 ustawa o policji z 1993 roku oraz instrukcja policyjna z 1994r. W myśl ustawy funkcjonariusz ma prawo zastosować przymus w trakcie prawnej realizacji swoich obowiązków. Muszą być przy tym zachowane zasady proporcjonalności, subsydiarności, rozsądku i miary. Artykuł 8 ust. 2 cytowanej ustawy wymaga ostrzeżenia o zastosowaniu środka przymusu⁷⁸.

Użycie broni palnej jest unormowane w art. 7 – 12 instrukcji policyjnej. rozróżnia ona broń nieautomatyczną, automatyczną i karabiny snajperskie. Broń nieautomatyczna może być użyta w celu zmuszenia osoby podejrzanej o popełnienie poważnego przestępstwa do poddania się zatrzymaniu albo innemu ograniczeniu wolności, gdy są racjonalne przesłanki do przypuszczenia, że jest ona uzbrojona i użyje broni przeciwko osobie, podczas zatrzymania osoby uchylającej się przed aresztowaniem, która jest podejrzana o popełnienie poważnego przestępstwa albo do uśmierzenia zamieszek. Jednakże posłużenie się bronią w powyższych przypadkach nie będzie uznane za właściwe, jeśli tożsamość osoby podejrzanej jest znana, a odłożenie zatrzymania nie spowoduje zagrożenia. Użycie broni automatycznej dozwolone jest wtedy, gdy istnieje poważne niebezpieczeństwo bezpośredniego zagrożenia osoby, podczas aresztowania niebezpiecznych osób podejrzanych i w celu ochrony osób albo obiektów. Wreszcie zastosowanie karabinów snajperskich jest możliwe wyłącznie w przypadku bardzo poważnych przestępstw w celu zapobieżenia bezpośredniemu niebezpieczeństwu utraty życia osób i tylko przez osoby specjalnie przeszkolone oraz wyłącznie na rozkaz przełożonego. Przepis art. 9 instrukcji jest podstawą prawną użycia broni palnej (karabinu snajperskiego) z zamiarem zabicia człowieka (*shoot to kill*)⁷⁹.

Hiszpania – w tym kraju z powodu dużego zagrożenia terrorystycznego ok. 85% sytuacji zakładniczych jest rozwiązywanych przy pomocy policyjnych strzelców wyborowych. Decyzję o strzale podejmuje dowodzący operacją policyjną i to on określa rodzaj strzału stosowny do zagrożenia:

- Strzał **A** – głowa,
- strzał **B** – tułów,
- strzał **C** – kończyny⁸⁰.

Niezależnie od wydanego polecenia dowodzącego operacją policyjną, każdy przypadek użycia strzelców wyborowych jest rozpatrywany przez sąd i oceniany pod względem zasadności i dowodów. Odległość z jakiej oddawane są strzały snajperskie nie przekracza 100 m⁸¹.

Problem *strzału ratunkowego* i *strzału na rozkaz* jest tym zagadnieniem, od którego nasze państwo „nie ucieknie”. Jest to bezpośrednio związane z realizacją obowiązku konstytucyjnego określonego treścią artykułu piątego ustawy zasadniczej.⁸² Kwestie te należy

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ Tamże.

⁸² Art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, z późn. zm.).

rozwiązać jak najszybciej – puki nie stanęliśmy przed realnym dylematem rozwiązania sytuacji kryzysowej – zakładniczej, z wykorzystaniem strzelców wyborowych.

Bibliografia

1. Biuro Operacji Antyterrorystycznych KGP z 2008 roku, podinsp. M. Pałka, Warszawa 2008 (maszynopis).
2. Brookesmith P., *Strzelec wyborowy. Szkolenia, uzbrojenie, technika działania*, Warszawa 2001.
3. Jałoszyński, *Jednostka kontrterrorystyczna – element działań bojowych w systemie bezpieczeństwa antyterrorystycznego*, Szczytno 2011.
4. Michałowska, *Bezpieczeństwo ludzkie*, [w:] *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, red. nauk. J. Symonides, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2010.
5. Mróz J., *Użycie broni palnej w działaniach ratowniczych – sytuacja zakładnicza*, [w:] *Zagadnienia fizycznej walki z zagrożeniami terrorystycznymi. Aspekty organizacyjne i prawne*, red. K. Jałoszyński, Warszawa 2010.
6. Piwowski J., *Bezpieczeństwo jako pożądaný stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, „Wydanie pokonferencyjne z II Konferencji Naukowej z cyklu „Bezpieczeństwo jako wartość” zorganizowanej przez Wyższą Szkołę Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, 18 kwietnia 2008”, Kraków 2010.
7. Piwowski J., *Trzy składowe kultury bezpieczeństwa*, Słowo wstępne, [w:] „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje.” WSBPiI „Apeiron”, nr 9.
8. Thiede F., *Zulässigkeit des gezielten Todesschusses (sogenannter "finaler Rettungsschuss") durch Polizeivollzugsbeamte des Bundes und der Länder*, „Kriminalistik” 3/00, s. 207-210, 2000